

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

КУХТА Михайло Михайлович

УДК 342.56-042.2+347.962

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ
ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право
(081-Право)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ужгород – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
Петрецька Наталія Іванівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
Щербанюк Оксана Володимирівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права.

кандидат юридичних наук,
Ланкевич Андрій Зіновійович,
Львівський окружний адміністративний суд,
Голова суду.

Захист відбудеться «27» грудня 2019 р. о 12-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3, каб. 21.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розіслано 22 листопада 2019 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р. М. Фрідманський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реальне втілення у правове життя концептуальних засад правової держави передбачає створення ефективного механізму захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також тісний взаємозв'язок та двосторонню відповідальність держави та особи. Вирішення такої непростой задачі має своєю метою здійснення реформування у сфері відправлення правосуддя в Україні, утвердження авторитету судової гілки влади у межах громадянського суспільства.

Основним Законом України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Поряд з цим, належний рівень гарантування таких прав видається абсолютно неможливим без існування ефективного механізму формування корпусу професійних суддів. Хоча судова реформа відбулася вже як три роки, очищення суддівського корпусу було здійснено не повністю. Однією з причин такої ситуації є ігнорування Вищою кваліфікаційною комісією суддів України беззаперечних випадків порушення суддями, а також кандидатами, які претендують на зайняття посади судді, вимог доброчесної поведінки.

Авторитет професійних суддів повинен сприяти підвищенню громадської довіри до суду, а особи, котрі звертаються за захистом конституційних прав та свобод, повинні бути впевнені, що їхню справу шляхом застосування правових методів розглядають та вирішують компетентні фахівці у галузі права з високим рівнем морально-етичних якостей, а також бездоганною репутацією. У зв'язку з цим, вбачається за необхідне модернізувати сучасну модель формування корпусу професійних суддів в Україні.

Визначення особливостей конституційно-правового статусу професійних суддів, здійснення наукового аналізу їх незалежності, кваліфікаційних вимог, що висуваються до такої категорії осіб, правове осмислення сучасного порядку здійснення їх добору та призначення у порівнянні із досвідом зарубіжних держав сприятимуть належній теоретичній розробці та законодавчому втіленню фундаментальних конституційно-правових цінностей держави та дозволить визначити напрямки організаційного та правового вдосконалення концепції формування корпусу професійних суддів в Україні.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: Р. Бахер, В. Бережнюк, А. Бутирський, О. Ворожбит, Р. Голобутовський, А. Городовенко, О. Добротвор, В. Єгорова, Р. Жоган, Л. Зуєва, А. Коваль, В. Кравчук, Д. Кулешов, С. Леськів, Б. Лизогуб, О. Овчаренко, М. Онішук, І. П'ятак, В. Паришкура, О. Перекрестная, Г. Пігарева, Г. Пономарьова, Т. Пустовойт, О. Рогач, А. Семенова, В. Сивак, В. Сімоненко, Н. Слободяник, М. Суховій, І. Туркіна, В. Федоренко, М. Цуркан, Ю. Шемшученко, Н. Шукліна, М. Якимчук, однак, і нині чимало аспектів з даної проблематики досі є невирішеними.

Джерельною основою дослідження є теоретичні праці, дані аналітичних досліджень незалежних організацій та установ (Національного інституту стратегічних досліджень, Української Гельсінської спілки з прав людини, Харківської правозахисної групи, Центру Разумкова, Центру політико-правових реформ, Transparency International тощо), положення Конституції та законів України, усталеної практики Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, а також положень конституцій та актів органів державної влади окремих країн світу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, схваленої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р., Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року, а також плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» МОН України на 2015–2020 р. р. Тематика дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у XX–XXI ст.», яка розробляється науковцями ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (номер державної реєстрації 0198U007793).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка науково-обґрунтованої концепції конституційно-правових засад формування корпусу професійних суддів в Україні на сучасному етапі розвитку правової держави та громадянського суспільства з урахуванням кращого зарубіжного досвіду у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети у роботі були поставлені такі завдання:

- дослідити доктринальні підходи до визначення поняття конституційно-правового статусу професійних суддів та визначити його структуру;
- здійснити аналіз незалежності професійних суддів як конституційно-правової засади їх правового статусу;
- розглянути порядок здійснення добору та призначення професійних суддів в Україні;
- визначити особливості спеціальної підготовки професійних суддів в Україні;
- дослідити конституційно-правові основи формування корпусу професійних суддів у зарубіжних державах;
- визначити напрямки правового та організаційного вдосконалення концепції формування корпусу професійних суддів в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані із формуванням корпусу професійних суддів.

Предметом дослідження є конституційно-правові засади формування

корпусу професійних суддів в Україні та зарубіжних державах.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає комплекс загальних та спеціальних методів і засобів наукового дослідження.

Світоглядний інструментарій *філософії права* надав змогу розкрити природу незалежності професійних суддів та її суспільну значимість (підрозділ 1.2). *Системно-структурний метод* дав можливість визначити елементи конституційно-правового статусу професійних суддів (підрозділ 1.1). *Цивілізаційний метод* використовувався у дослідженні причин та умов, які сприяють правовому та організаційному вдосконаленню концепції формування корпусу професійних суддів (підрозділ 3.2). За допомогою *соціологічного методу* розкрито динаміку розвитку та ефективність сучасного порядку добору та призначення професійних суддів в Україні та зарубіжних державах (підрозділ 2.1, 3.1). Застосування *порівняльно-правового методу* сприяло визначенню позитивного та прийнятного досвіду правового регулювання конституційних основ формування корпусу професійних суддів (підрозділи 3.1). *Метод формальної юридичної логіки* сприяв розкриттю стану нормативного забезпечення порядку формування корпусу професійних суддів в Україні та формулюванню низки пропозицій до чинного законодавства (розділ 2, підрозділ 3.2).

У ході написання дисертаційної роботи також були використані *логічні методи* індукції та дедукції, синтезу, аналогії з метою визначення основних проблем у сфері формування корпусу професійних суддів. *Статистичний метод* надав змогу здійснити аналіз та узагальнення емпіричних матеріалів Конституції і законів України, актів Конституційного Суду України, рішень Європейського суду з прав людини, а також положень конституцій та актів органів державної влади окремих країн світу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці конституційного права комплексним дослідженням конституційно-правових засад формування корпусу професійних суддів, в якому на новому науковому рівні розкривається конституційно-правовий статус професійних суддів, аналізуються організаційно-правові основи добору та спеціальної підготовки професійних суддів в Україні, а також визначаються окремі аспекти модернізації концепції формування корпусу професійних суддів з урахуванням кращого зарубіжного досвіду у цій сфері. У процесі дослідження сформульовано наукові положення та висновки, що містять наукову новизну:

вперше:

- визначено юридичні властивості незалежності професійних суддів, до яких автором віднесено такі: 1) наявність чіткої сфери дії (незалежність судді має місце виключно при здійсненні повноважень, визначених чинним законодавством; оскільки процесуальні межі діяльності судді є чітко регламентованими, а незалежність судді є фундаментальною засадою здійснення судочинства, то даний принцип поза рамками судового процесу не існує); 2) рівень будь-якого різновиду незалежності (зовнішньої чи внутрішньої) суддів тісно пов'язаний та залежить від особистісних якостей

судді, таких як: стійкість до впливу, наявність почуття відповідальності за прийняте рішення перед законом та суспільством, відчуття обов'язку (професійного та морально-етичного) тощо; 3) застосування принципу незалежності безпосередньо під час відправлення правосуддя передбачає уміння досконало оперувати нормами права, а також приймати судові рішення виключно з урахуванням фактичних обставин справи, без будь-яких втручань чи впливу; 4) незалежність суддів є міжгалузевим принципом відправлення правосуддя, а також гарантією здійснення справедливого судочинства;

- надано авторське дефінітивне визначення конституційно-правового статусу Національної школи суддів України як юридично закріпленого становища НШСУ, яке визначається її провідним значенням у сфері підготовки професійних суддів в Україні та являє собою сукупність прав, обов'язків, гарантій та відповідальності;

- запропоновано закріпити порядок проведення етапів кваліфікаційного оцінювання суддів таким чином, щоб дослідження досьє кандидата та проведення співбесіди були визначені як перша стадія такого процесу, успішне проходження якої мало б своїм наслідком перехід до наступного етапу – складення іспиту. Встановлено, що до складення іспиту, повинні допускатися тільки ті особи, досьє яких є «чистим», а результати проведеної співбесіди дають підстави вважати, що усі його якісні характеристики відповідають критеріям та вимогам, що пред'являються до судді (кандидата на посаду судді);

удосконалено:

- наукові підходи до визначення ознак конституційно-правового статусу професійних суддів в Україні, до яких віднесено такі: 1) є особливим (спеціальним), оскільки характеризується наявністю законодавчо визначених цензів до осіб, які претендують на зайняття посади судді, а також вимог до поведінки професійних суддів у судовій та позасудовій діяльності; 2) є міжгалузевим, оскільки професійні судді здійснюють судочинство у різних сферах права; 3) є реальним, бо права та свободи професійних суддів, що закріплені у нормах права, фактично відображені у їх діяльності; 4) є регламентованим – законодавчо закріплюється національним законодавством, у тому числі і міжнародними документами, ратифікованими Верховною Радою України; 5) є динамічним, оскільки його зміст зазнає змін залежно від волі законодавця у зв'язку із розвитком суспільних відносин;

- тлумачення дефініції доброчесності професійних суддів як сукупності встановлених чинним законодавством вимог та принципів морально-етичного характеру, якими повинні керуватися професійні судді під час здійснення повноважень по відправленню правосуддя та у позасудовій діяльності з метою підвищення авторитету судової влади у суспільстві та забезпечення високого рівня довіри громадськості до суду;

- концептуальні підходи до визначення належної підготовки професійних суддів як важливого освітнього процесу стратегічного значення, який починається задовго до навчання у спеціалізованій установі, до функцій

якої належить навчання майбутніх кандидатів на суддівські посади. Встановлено, що в аспекті формування корпусу професійних суддів суттєвого значення набувають особливості навчання у вищих закладах освіти, першочергово, в аспекті розуміння конституційних прав та свобод людини і громадянина. Обґрунтовано, що закладення початкових уявлень про право починається з формування особистості на шкільних лавах, і продовжується постійно;

набули подальшого розвитку:

- наукові погляди щодо визначення співвідношення між правосуб'єктністю професійних суддів та їх правоздатністю. Визначено такими, що співпадають у досліджуваному контексті поняття «правоздатність професійних суддів» та «дієздатність професійних суддів». Встановлено, що правосуб'єктність професійних суддів апріорі не можна ідентифікувати виключно як правоздатність (дієздатність) з огляду на те, що вона включає також і здатність нести відповідальність, визначену чинним законодавством (деліктоздатність). Обґрунтовано недоцільність виокремлення юридичної відповідальності професійних суддів як самостійного (окремого) елементу їх конституційно-правового статусу, оскільки вона входить до структури правосуб'єктності;
- наукові підходи щодо виокремлення основних ознак доброчесності як конституційно-правової вимоги, що пред'являється до кандидатів на посади професійних суддів, серед яких виділено такі: 1) є суб'єктивною оцінною (оціночною) категорією; 2) регулюється соціальними нормами – правовими та морально-етичними (якщо відбулось порушення таких вимог, то професійні судді несуть відповідальність перед державою та суспільством, однак, форми такої відповідальності є різними; перед державою вони відповідають шляхом застосування до них санкцій, передбачених чинним законодавством, а перед суспільством – зазнають осуду, таким чином підриваючи авторитет судової влади); 3) визначення відповідності професійних суддів критеріям доброчесності здійснюється шляхом поєднання концепцій природного та позитивного права; 4) є законною вимогою, що пред'являється до професійних суддів, забезпечення дотримання якої сприятиме підвищенню рівня довіри до них, судів та судової системи у цілому;
- положення про доцільність здійснення розгляду конституційних принципів (засад) правового статусу професійних суддів крізь призму співвідношення двох основоположних систем принципів, що стосуються судової влади у цілому, та щодо безперечного існування яких зійшлися тією чи іншою мірою у думках сучасні дослідники – конституційно-правових принципів судоустрою та конституційно-правових принципів здійснення судочинства.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у дисертації пропозиції та висновки є науково обґрунтованими та мають доктринальну цінність. Основні положення дисертації можуть бути використані у:

- *науково-дослідній діяльності* – під час дослідження теоретичних та

практичних проблем формування корпусу професійних суддів;

- *нормопроектній та правотворчій діяльності* – сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані для удосконалення нормативно-правових актів у сфері здійснення судочинства, а також таких, що регламентують питання добору та призначення суддів;
- *освітньому процесі* – при підготовці робочих програм, навчальних посібників та підручників (або їх окремих розділів), навчально-методичних матеріалів з правових дисциплін у сфері конституційного права, порівняльного правознавства (Акт впровадження у навчальний процес юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» матеріалів дисертаційного дослідження від 17 вересня 2019 р.);
- *правозастосовній діяльності* – висновки та пропозиції можуть бути використані у діяльності комітетів Верховної Ради України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки проведеного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», а також на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 18-19 січня 2019 р.); «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 22-23 лютого 2019 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 15-16 лютого 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 6 наукових статтях, які опубліковано у періодичних наукових фахових виданнях (у тому числі 1 – у виданнях іноземних держав), а також у 3 тезах наукових доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях, круглих столах, форумах, семінарах.

Структура дисертації зумовлена метою та задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на шість підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 189 сторінок, з них основного тексту – 161 сторінка. Список використаних джерел нараховує 181 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, висвітлено його зв'язок із науковими програмами, планами й темами; проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; окреслено мету та завдання дослідження; сформульовано об'єкт і предмет, методологічні підходи до дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію та публікацію результатів дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Конституційно-правовий статус професійних суддів» складається з двох підрозділів та присвячений розкриттю основних теоретичних положень щодо визначення сутності та змісту поняття конституційно-правового статусу професійних суддів, його структурних елементів, а також розгляду проблематики незалежності професійних суддів як конституційно-правової засади їх правового статусу.

У підрозділі 1.1 *«Доктринальні підходи до визначення поняття конституційно-правового статусу професійних суддів»* дисертант аналізує наукові позиції сучасних дослідників у сфері розуміння сутності та змісту конституційно-правового статусу професійних суддів, визначає його структурні елементи.

Встановлено, що конституційно-правовим статус професійних суддів є насамперед тому, що передбачає формування сприйняття та розуміння його сутності крізь призму конституційно-правової науки. Важливої значущості у цьому аспекті набувають норми Основного закону Української держави як джерела конституційного права, яке має пріоритетне значення. Визначено доцільність розгляду правової категорії «професійні судді», щоб підкреслити, що у дослідженні йтиметься про осіб, які здійснюють судочинство на професійній основі.

Обґрунтовано, що серед ознак правосуб'єктності професійних суддів доцільно виділити такі: 1) є якісною характеристикою та неодмінним елементом конституційно-правового статусу професійних суддів; 2) може розглядатися у двох аспектах – юридичному та суспільному (з одного боку, правосуб'єктність суддів закріплюється у нормах права, з іншого – вимоги до їх правової поведінки встановлюються також і суспільством); 3) спеціальний характер (є правовою властивістю певної категорії суб'єктів правовідносин – професійних суддів); 4) особливий функціональний зміст (специфіка діяльності суддів зумовлює необхідність існування так званих «критеріїв визнання», серед яких: існування мети, завдань, наділення чітко визначеними правами та обов'язками тощо).

Доведено, що зміст присяги професійних суддів виражає фундаментальні засади їх правової поведінки у судовій та позасудовій діяльності, без дотримання яких здійснення судової влади не буде справедливим, а рішення – правосудним. Існування інституту присяги є важливим з огляду на те, що надає можливість суспільству сформувати загальне уявлення про правовий образ судді-професіонала, який здатен незалежно та об'єктивно вирішувати правові конфлікти у рамках закону та відповідно до норм етики та моралі, що усталені громадськістю.

Визначено, що особа, котра здійснює судові функції на професійній основі, своєю поведінкою у суді та поза ним повинна гарантувати суспільству неухильне дотримання фундаментальних принципів здійснення судочинства, що закріплені в Основному Законі, а також інших нормативно-правових актах, які прямо чи опосередковано визначають особливості його конституційно-правового статусу як представника феміди, з одного боку, та складової суспільства, з іншого.

Підрозділ 1.2 «Незалежність професійних суддів як конституційно-правова засада їх правового статусу» присвячений дослідженню принципу незалежності професійних суддів, під яким варто розуміти фундаментальну засаду здійснення судочинства, сутність якої полягає у відправленні правосуддя без будь-яких форм незаконного втручання – прояву впливу (прямого чи непрямого), погроз, вказівок, інструкцій тощо.

Встановлено, що професійний суддя – це, перш за все, суддя незалежний, який керується під час здійснення своїх процесуальних повноважень положеннями чинного законодавства, а також нормами моралі та етики. Доведено, що правильне визначення правил поведінки судді у судовій та позасудовій діяльності є неодмінним елементом захисту незалежності суду, а дотримання вимог професійної етики та доброчесності є важливою умовою гарантування принципу незалежності професійних суддів та водночас впливає з нього. Суддя повинен поводитись таким чином, щоб його дії відповідали морально-етичним засадам суспільства. Реалізація такої засади видається неможливою, якщо суддя не зможе бути незалежним та безстороннім у своїй діяльності. Наявність правил поведінки для професійних суддів в аспекті забезпечення суддівської незалежності має стратегічне значення.

Розділ 2 «Організаційно-правові основи формування корпусу професійних суддів в Україні» складається з двох підрозділів, в яких здійснюється аналіз порядку здійснення добору та призначення професійних суддів, визначаються особливості спеціальної підготовки професійних суддів в Україні.

У підрозділі 2.1 *«Порядок добору та призначення професійних суддів в контексті конституційно-правових вимог до кандидатів»* встановлено, що компетентність професійних суддів є складним феноменом, рівень якого підлягає встановленню під час відбіркового та кваліфікаційного іспитів, що проводяться у рамках здійснення добору кандидатів на суддівські посади. У зв'язку з тим, що визначення поняття «компетентність» у чинному законодавстві не зустрічається, запропоновано закріпити таку дефініцію шляхом доповнення Розділу II Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, що носить назву «Методологія кваліфікаційного оцінювання».

Визначено, що категорія доброчесності знаходить своє відображення не тільки у сфері застосування права, але й обумовлена загальними правовими ідеями, уявленнями та концепціями. Розгляд цього оціночного поняття є тісно пов'язаним із здійсненням співвідношення норм права та моралі, неухильне дотримання яких є запорукою реалізації принципів доброчесної поведінки осіб, котрі здійснюють судочинство на професійній основі.

Підрозділ 2.2. «Особливості здійснення спеціальної підготовки кандидатів на посади суддів у Національній школі суддів України» присвячений здійсненню концептуального аналізу професійного навчання

суддів як такого, що покликане забезпечити усвідомлення кандидатами соціальної важливості їхньої професії, а також відповідальності перед державою та суспільством, привити почуття необхідності здійснення неупередженого судочинства в контексті забезпечення права на справедливий суд, а також виробити здатність до стійкості (у тому числі стресостійкості) до зовнішніх факторів впливу, психологічно-емоційної витривалості, виховання морально-етичних характеристик особистості професійних суддів з урахуванням ціннісних орієнтацій, закладених у суспільстві.

Встановлено, що особливу увагу варто приділяти міждисциплінарному підходу у формуванні навчальних планів установ, що здійснюють спеціальну підготовку суддів. Обов'язок належного і неупередженого спілкування судді в умовах розвитку сучасного мультикультурного суспільства вимагає і підготовки суддів і у сфері релігійних та культурних традицій, а також ознайомлення з відповідними судовими рішеннями.

Розділ 3 «Окремі аспекти модернізації концепції формування корпусу професійних суддів» складається з двох підрозділів, у яких досліджуються конституційно-правові основи формування корпусу професійних суддів у зарубіжних державах, а також визначаються напрямки правового та організаційного вдосконалення концепції формування корпусу професійних суддів в Україні.

У Підрозділ 3.1 «Конституційно-правові основи формування корпусу професійних суддів: зарубіжний досвід» визначено, що питання створення ефективної моделі добору та призначення, а також здійснення спеціальної підготовки професійних суддів займають чільне місце у правовій політиці кожної демократичної держави. Встановлено, що від особливостей визначення критеріїв відбору кандидатів на посади суддів, а також від конституційно-правових вимог, які пред'являє до таких осіб суспільство та держава, залежить оптимальність та законність судових рішень, якість роботи представників феміди, а у більш масштабному аспекті – дієвість принципу стримувань та противаг.

Визначено, що у більшості країн Європи виконавча чи законодавча гілки влади відіграють визначальну роль у здійсненні процедури призначення професійних суддів. Це в основному країни «старої демократії» Європи, в яких уряд (або президент), іноді в поєднанні з парламентом, офіційно приймають рішення про призначення. Часто суди або інші державні органи надають вирішальні рекомендації щодо призначення суддів на посади. У багатьох європейських країнах важливу роль у виборі та призначенні суддів відіграють судові ради.

У зарубіжних державах навчальні заклади, які займаються підготовкою професійних суддів, використовують низку форматів навчання (з урахуванням різноманітності потреб слухачів). До таких можна віднести: поєднання мульти- або міждисциплінарних підходів; застосування практичних методів навчання в рамках європейського права як складової частини внутрішнього законодавства; використання програм для

вдосконалення управлінських та лідерських навичок. У багатьох іноземних країнах забезпечується комплексне поєднання стаціонарного та дистанційного навчання. Також спостерігається застосування особливого формату для навчання осіб, які проходять спеціальну підготовку для зайняття суддівської посади вперше.

Зроблено висновок, що у більшості європейських держав конституційні гарантії запобігання політичному впливу на призначення професійних суддів відносно слабкі. У цьому аспекті важливого значення набуває розвиток правової культури. Особливі гарантії щодо правового статусу професійних суддів (довічне перебування на посаді, відсутність законодавчо визначених підстав щодо можливості звільнення суддів виконавчою чи законодавчою гілками влади) та спеціальні гарантії проти зовнішнього тиску при здійсненні правосуддя набувають стратегічного значення в аспекті забезпечення незалежності судової системи.

У підрозділі 3.2 *«Напрямки правового та організаційного вдосконалення концепції формування корпусу професійних суддів в Україні»* з'ясовано, що критерії оцінки фахових знань, умінь та навичок за результатами проходження навчальної програми (або ж конкретного виду навчання в рамках навчальної програми) можуть бути визначені належним чином лише за умови, що основна мета навчання відображає реальні потреби суддів.

Встановлено, що правова регламентація «дозволу» кандидатам на посади суддів брати участь у конкурсі на зайняття вакантних посад одночасно у кількох судах буде мати позитивні наслідки, серед яких: заповнення вакантних посад найкращими кандидатами; суттєве зменшення витрат на проведення конкурсів, оскільки їх кількість також буде значно меншою; підвищення рівня ефективності конкурсного добору; подолання кадрового «голоду» шляхом найбільш оптимального заповнення посад.

Доведено, що недовіра суспільства до судової системи зумовлена насамперед низьким рівнем довіри до державної влади загалом. Водночас, якщо в іноземних державах суди користуються значно вищим рівнем довіри до політичних інституцій, то в Україні все навпаки. Поряд з цим, станом на сьогодні все більше осіб, які користувались судовими послугами, були учасниками процесу, починають довіряти судовій системі. У цьому аспекті надважливо, щоб такий досвід окремих членів суспільства був позитивним.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення важливого наукового завдання, що виявляється у комплексному дослідженні конституційно-правових засад формування корпусу професійних суддів, що дало змогу сформулювати низку науково обґрунтованих рекомендацій та пропозицій щодо правового та організаційного вдосконалення порядку добору та спеціальної підготовки професійних суддів в Україні. Найбільш вагомими здобутками дисертанта відображено, зокрема, у таких висновках та пропозиціях:

1. Конституційно-правовий статус професійних суддів – це сукупність фундаментальних засад, які на основі Основного Закону та інших правових актів визначають правове становище професійних суддів. До структури конституційно-правового статусу професійних суддів належать: правосуб'єктність; конституційно-правові вимоги до кандидатів; права та обов'язки; присяга; конституційно-правові принципи діяльності; конституційно-правові гарантії діяльності; порядок здійснення добору (призначення); підстави припинення повноважень.

2. До ознак конституційно-правового статусу професійних суддів в Україні належать такі: 1) є особливим (спеціальним), оскільки характеризується наявністю законодавчо визначених цензів до осіб, які претендують на зайняття посади судді, а також вимог до поведінки професійних суддів у судовій та позасудовій діяльності; 2) є міжгалузевим, оскільки професійні судді здійснюють судочинство у різних сферах права; 3) є реальним, бо права та свободи професійних суддів, що закріплені у нормах права, фактично відображені у їх діяльності; 4) є регламентованим – законодавчо закріплюється національним законодавством, у тому числі і міжнародними документами, ратифікованими Верховною Радою України; 5) є динамічним, оскільки його зміст зазнає змін залежно від волі законодавця у зв'язку із розвитком суспільних відносин.

3. Встановлено, що конституційні принципи здійснення судочинства, що закріплені в Основному Законі, містяться не тільки у статті 129. Виходячи з загальної мети відправлення правосуддя, такі принципи безпосередньо пов'язані з особливостями реалізації та захисту конституційних прав та свобод, що регламентовані у Розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Так, до конституційних принципів (засад) здійснення судочинства відносимо і такі як: рівності конституційних прав і свобод громадян, рівність прав жінки і чоловіка (стаття 24 Конституції України); поваги до гідності (стаття 28 Конституції України); свободи та особистої недоторканності (стаття 29 Конституції України); недоторканності житла (стаття 30 Конституції України); таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (стаття 31 Конституції України); невтручання в особисте та сімейне життя (стаття 32 Конституції України); свободи думки та слова (стаття 34 Конституції України); свободи світогляду та віросповідання (стаття 35 Конституції України); захисту прав та свобод людини і громадянина судом (стаття 55 Конституції України); відсутності зобов'язань щодо виконання злочинних розпоряджень чи наказів (стаття 60 Конституції України); неможливості притягнення до відповідальності за одне і те ж правопорушення двічі (стаття 61 Конституції України); індивідуального характеру юридичної відповідальності (стаття 61 Конституції України); презумпції невинуватості осіб, доки їх вину не було доведено (стаття 62 Конституції України); відсутності відповідальності за відмову давати показання проти себе, своєї сім'ї чи близьких родичів (стаття 63 Конституції України); неухильного додержання Конституції та законів (стаття 68 Конституції України).

4. У зв'язку з тим, що проходження у Національній школі суддів спеціальної підготовки (професійного навчання) є обов'язком судді, хоча б з огляду на те, що існує законодавчо встановлена періодичність такого способу підвищення професійного рівня, доцільно внести зміни до статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», об'єднавши пункти 5 та 8 цієї статті у такій редакції: «Суддя зобов'язаний підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою підготовку у Національній школі суддів України не менше ніж раз на три роки».

5. У результаті дослідження особливостей формування корпусу професійних суддів у Франції, Німеччині, Польщі, Швейцарії, Грузії, Італії, Нідерландах, Хорватії, Японії, США та Великобританії виявлено, що якоїсь типової або стандартної процедури щодо формування корпусу професійних суддів не існує. Способи добору та призначення суддів на посади різняться залежно від правових традицій та типів правових систем. Так само вони можуть бути різними у межах однієї правової сім'ї. У зарубіжних державах формування корпусу професійних суддів здійснюється, в основному, шляхом призначення на посади. Однак, у деяких країнах судді обираються (до прикладу, в окремих штатах США та деяких кантонах Швейцарії).

6. Основними напрямками покращання якості професійного навчання кандидатів на посади професійних суддів є такі: 1) професійна підготовка суддів повинна включати навчальні проекти, які поєднують підготовку на національному та міжнародному рівнях; 2) з метою успішної реалізації принципу безперервності навчання професійних суддів слід виділити мінімальну кількість годин / днів на рік для удосконалення фахових знань та забезпечити для цього достатнє фінансування; 3) для формування високопрофесійного суддівського корпусу постійне навчання суддів повинно бути одночасно і правом, і обов'язком суддів; 4) з метою підвищення якості роботи суду, і, як наслідок, забезпечення оптимальності судових рішень, варто проводити навчання для всіх професій в судовій системі (слід розробити тренінгові програми для усіх професійних груп – персоналу суду; 5) необхідно ввести обов'язкову спеціальну підготовку для осіб, які претендують на зайняття посади помічника судді.

7. Вбачається за доцільне відійти від системи «судді обираються суддями» та обрати інший спосіб формування корпусу професійних суддів в Україні – добір суддів судовими органами, більшість членів яких будуть представниками громадських організацій. Залучення представників громадськості до процедури добору професійних суддів надасть можливість здійснити якісне оновлення суддівського корпусу.

8. Хоча усунення надмірного впливу на судову владу вимагає повного перегляду соціальних норм та цінностей, існує кілька оперативних реформ, які можуть допомогти запобігти політичному впливу та зменшити певні види корупції. Вони, як правило, включають такі заходи як: 1) ефективна професійна підготовка суддів, інших працівників суду; 2) належне матеріальне забезпечення суддів; 3) визначення чітких умов підвищення кваліфікації, переведення та усунення з посади суддів, застосування

інноваційних технологій (для забезпечення «відкритої» діяльності суддів).

9. Однією з найбільш серйозних проблем, які стоять на перешкоді формуванню громадської довіри до професійних суддів, судів та судової системи у цілому є корупція. Суспільство з метою подолання корупції у межах судової системи повинно здійснювати конкретні дії, серед яких: надання повідомлення засобам масової інформації про неправомірні дії корупційного характеру з боку представників судової системи, інших гілок державної влади; надання повідомлення про неправомірні дії корупційного характеру з боку представників судової системи, інших гілок державної влади, правоохоронним органам; надання повідомлення про неправомірні дії корупційного характеру з боку представників судової системи, інших гілок державної влади, Національному антикорупційному бюро; надання повідомлення про неправомірні дії корупційного характеру з боку представників судової системи, інших гілок державної влади, Національному агентству з питань запобігання корупції; вирішення питань особистого характеру у законний спосіб без застосування корупційної методики; активної участі громадських об'єднань, що переслідують мету протидії корупції; безпосередньої участі у мітингах, протестах, демонстраціях, що пропагують подолання корупції у судовій системі держави тощо. Право суспільства на здійснення вищезазначених дій повинно стати одним з його найважливіших обов'язків та неодмінним завданням на шляху до розвитку Української держави як проєвропейської, правової, демократичної, розвинутої країни з належним рівнем довіри громадськості до судової системи та судової реформи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук, у тому числі тих, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

1. Кухта М.М. Військові суди в Україні – сучасна потреба суспільства. *Збірник наукових праць «Право та державне управління»*. Класичний приватний університет. 2016. №4. С.36-41.
2. Кухта М.М. Дисциплінарна відповідальність суддів у контексті Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право*. 2017. № 46. Том 2. С. 148-152.
3. Кухта М.М. Правове значення незалежності суддів в аспекті забезпечення якісного результату судової реформи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск Т. 2. С. 143-146.
4. Кухта М.М. Окремі аспекти професійного навчання суддів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №4. С. 410-412. URL: http://www.pap.in.ua/4_2019/115.pdf
5. Кухта М.М. Особливості конституційно-правового статусу Національної школи суддів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право*. 2019. № 57. Том 1. С. 44-46.

**Статті у періодичних наукових виданнях
інших держав з юридичних наук:**

6. Кухта М.М. Особливості викладання для слухачів Національної школи суддів України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №3. Частина 1. С.158-159.

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Кухта М.М. Конституційні засади формування корпусу професійних суддів у Грузії. «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18-19 січня 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 10-13.

8. Кухта М.М. До питання про права та обов'язки професійних суддів в Україні. «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 22-23 лютого 2019 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С.21-25.

9. Кухта М.М. Правосуб'єктність професійних суддів в Україні як елемент структури (систематики) їх конституційно-правового статусу. «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 лютого 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 24-26.

АНОТАЦІЯ

Кухта М.М. Конституційно-правові засади формування корпусу професійних суддів: порівняльно-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.02. – конституційне право; муніципальне право. – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2019.

У дисертації подано комплексне дослідження конституційно-правових засад формування корпусу професійних суддів, розкрито теоретико-методологічні та науково-практичні аспекти зазначеної проблематики. Проаналізовано теоретичні засади модернізації концепції формування корпусу професійних суддів в Україні з урахуванням кращого зарубіжного досвіду шляхом критичного аналізу ключових понять цієї сфери.

Визначено поняття та виявлено ознаки конституційно-правового статусу професійних суддів. Виокремлено елементи конституційно-правового статусу професійних суддів. Встановлено, що конституційно-правовим статус професійних суддів є насамперед тому, що передбачає формування сприйняття та розуміння його сутності крізь призму конституційно-правової науки. Визначено правосуб'єктність як ключову ознаку та якісну характеристику суддів як суб'єктів, уповноважених здійснювати функцію

правосуддя. Аргументовано доцільність здійснення розгляду конституційних принципів правового статусу професійних суддів крізь призму співвідношення двох основоположних систем принципів, що стосуються судової влади у цілому, та щодо безперечного існування яких зійшлися тією чи іншою у думках сучасні дослідники – конституційно-правових принципів судоустрою та конституційно-правових принципів здійснення судочинства. З'ясовано специфіку розуміння незалежності професійних суддів як конституційної засади їх правового статусу. Проаналізовано конституційно-правові вимоги, що пред'являються до кандидатів на посади суддів. Досліджено порядок добору та призначення професійних суддів. Розглянуто особливості професійного навчання (спеціальної підготовки) суддів у Національній школі суддів України. Виявлено конституційно-правові основи формування корпусу професійних суддів у зарубіжних країнах. Визначено напрямки правового та організаційного вдосконалення концепції формування корпусу професійних суддів в Україні.

Ключові слова: конституційно-правовий статус професійних суддів, конституційний принцип незалежності професійних суддів, Конституція України, формування корпусу професійних суддів, спеціальна підготовка професійних суддів.

АННОТАЦИЯ

Кухта М.М. Конституционно-правовые основы формирования корпуса профессиональных судей: сравнительно-правовое исследование. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02. - конституционное право; муниципальное право. - Государственное высшее учебное заведение «Ужгородский национальный университет». - Ужгород, 2019.

В диссертации представлено комплексное исследование конституционно-правовых основ формирования корпуса профессиональных судей, раскрыты теоретико-методологические и научно-практические аспекты указанной проблематики. Проанализированы теоретические основы модернизации концепции формирования корпуса профессиональных судей в Украине с учетом лучшего зарубежного опыта путем критического анализа ключевых понятий этой сферы.

Определено понятие и выявлены признаки конституционно-правового статуса профессиональных судей. Выделены элементы конституционно-правового статуса профессиональных судей. Установлено, что конституционно-правовым статус профессиональных судей является прежде всего потому, что предполагает формирование восприятия и понимания его сущности сквозь призму конституционно-правовой науки. Определено правосубъектность как ключевой признак и качественную характеристику судей как субъектов, уполномоченных осуществлять функцию правосудия. Аргументированно целесообразность осуществления рассмотрения конституционных принципов правового

статуса профессиональных судей сквозь призму соотношения двух основных систем принципов, касающихся судебной власти в целом, и по отношению бесспорного существования которых сошлись той или иной мерой современные исследователи - конституционно-правовых принципов судостроительства и конституционно-правовых принципов осуществления судопроизводства. Выявлена специфика понимания независимости профессиональных судей как конституционной основы их правового статуса. Проанализированы конституционно-правовые требования, предъявляемые к кандидатам на должности судей. Исследован порядок отбора и назначения профессиональных судей. Рассмотрены особенности профессионального обучения (специальной подготовки) судей в Национальной школе судей Украины. Выявлено конституционно-правовые основы формирования корпуса профессиональных судей в зарубежных странах. Определены направления правового и организационного совершенствования концепции формирования корпуса профессиональных судей в Украине.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус профессиональных судей, конституционный принцип независимости профессиональных судей, Конституция Украины, формирования корпуса профессиональных судей, специальная подготовка профессиональных судей.

SUMMARY

Kukhta M.M. Constitutional and legal principles of forming the corps of professional judges: a comparative legal study. – *On the rights of the manuscript.*

A thesis for the Doctor degree in Law, Specialty 12.00.02. – Constitutional law; municipal law (081 - Law).

The dissertation for obtaining of the scientific degree of Candidate of the Law Sciences on the speciality 12.00.02. – Constitutional Law; Municipal Law. – State Higher Educational Institution “Uzhhorod National University”. – Uzhhorod, 2019.

The dissertation is devoted to the study of constitutional and legal foundations of forming the corps of professional judges. The concept and signs of the constitutional and legal status of professional judges were identified. The elements of the constitutional and legal status of professional judges are highlighted. It is established that the constitutional and legal status of professional judges is primarily because it involves the formation of perception and understanding of its essence through the lens of constitutional law. Legal personality has been identified as a key feature and qualitative characteristic of judges as subjects empowered to exercise justice. The expediency of considering the constitutional principles (principles) of the legal status of a professional judge through the prism of the correlation of two fundamental systems of principles concerning the judiciary as a whole, and concerning the indisputable existence of which contemporary researchers - constitutional and legal principles of the constitutional

and legal principles - have argued legal principles of judicial proceedings. The expediency of considering the constitutional principles (principles) of the legal status of a professional judge through the prism of the correlation of two fundamental systems of principles concerning the judiciary as a whole, and concerning the indisputable existence of which contemporary researchers - constitutional and legal principles of the constitutional and legal principles - have argued legal principles of judicial proceedings.

It is established that the constitutional principles of the administration of justice, enshrined in the Basic Law, are contained not only in Article 129. with peculiarities of realization and protection of constitutional rights and freedoms, which are regulated in Section II of the Constitution of Ukraine "Rights, freedoms and duties of the individual and the citizen". Constitutional principles of the administration of justice include such as: equality of constitutional rights and freedoms of citizens, equality of rights of women and men; respect for dignity; freedom and personal integrity; inviolability of housing; secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence; non-interference with personal and family life, freedom of thought and expression; freedom of opinion and religion; protection of human and citizen's rights and freedoms by court; absence of obligations to comply with criminal orders; inability to prosecute twice for the same offense; the individual nature of legal liability; the presumption of innocence of persons until proven guilty; lack of responsibility for refusing to testify against himself, his family or close relatives; strict adherence to the Constitution and laws.

The specificity of the professional judges' independence as a constitutional basis of their legal status has been clarified. Constitutional legal requirements for candidates for judicial positions are analyzed. The procedure of selection and appointment of professional judges is investigated. The peculiarities of the professional training (special training) of judges at the National School of Judges of Ukraine are considered. The directions of legal and organizational improvement of the concept of formation of the corps of professional judges in Ukraine are determined.

As a result of the study of the peculiarities of the formation of the professional judges corps in France, Germany, Poland, Switzerland, Georgia, Italy, the Netherlands, Croatia, Japan, the USA and the United Kingdom, no typical or standard procedure for the formation of the professional judges corps exists. The ways in which judges are appointed and appointed vary according to legal traditions and types of legal systems. They may also be different within the same legal family. In foreign countries, the formation of a corps of professional judges is carried out mainly by appointment. However, in some countries judges are elected (for example, in certain US states and some cantons of Switzerland).

Keywords: constitutional and legal status of professional judges, constitutional principle of independence of professional judges, Constitution of Ukraine, formation of corps of professional judges, special training of professional judges.

Підписано до друку 21.11.2019. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,8. Тираж 100 прим. Зам. № 21.11-3.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.